PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

O‘QUVCHILARDA MA’NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHDA JADID PEDAGOGIK QARASHLARIDAN FOYDALANISH

Abdusalomova Dildora Abduxoliq qizi
Magistr
E-mail: dildoraabdusalomova076@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22686347

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish jarayonida jadid pedagogik merosidan foydalanishning ilmiy-pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchining faqat bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan cheklanmay, uning axloqiy pozitsiyasi, mustaqil fikrlashi, ijtimoiy mas’uliyati, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabatini shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Mazkur jarayonda jadid ma’rifatparvarlarining ta’lim, tarbiya, ilm-ma’rifat, axloq, oila, maktab va shaxs kamolotiga oid qarashlari muhim nazariy manba sifatida namoyon bo‘ladi. Maqolada Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat va Munavvarqori Abdurashidxonov merosidagi tarbiyaviy g‘oyalar qiyosiy-tahliliy asosda o‘rganilib, ularning zamonaviy ta’lim jarayonidagi pedagogik imkoniyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijasida jadid pedagogik qarashlarini o‘quvchilarda halollik, vijdonlilik, mas’uliyat, mehnatsevarlik, ilmga intilish, vatanparvarlik, insonparvarlik va mustaqil fikrlash kabi ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga yo‘naltirish mumkinligi asoslanadi. Shuningdek, tarixiy-pedagogik merosni zamonaviy ta’limga tatbiq etishda uni tayyor nasihatlar majmui sifatida emas, balki muammoli vaziyat, badiiy matn tahlili, munozara, loyiha, refleksiya va vaziyatli topshiriqlar orqali o‘quvchining faol fikrlashini ta’minlaydigan pedagogik resurs sifatida talqin qilish zarurligi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: jadidchilik, jadid pedagogikasi, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ma’naviy fazilat, axloq, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov, ta’lim, tarbiya, o‘quvchi, milliy qadriyat, mustaqil fikrlash.

Kirish

Bugungi ta’lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish masalasi ta’lim mazmunining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. O‘quvchining muayyan fan doirasidagi bilimlarni egallashi uning barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun muhim bo‘lsa-da, mazkur jarayonni ma’naviy-axloqiy tarbiyadan ajratib tasavvur etish mumkin emas. Chunki insonning bilim darajasi bilan uning undan qanday maqsadda va qanday axloqiy mezonlar asosida foydalanishi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud. Shu sababli ta’lim jarayonida bilim, tafakkur va axloqning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir.

Mazkur muammoning milliy pedagogik tafakkurimizdagi ildizlari uzoq tarixga ega. Ayniqsa, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuzaga kelgan jadidchilik harakati vakillari ta’lim va tarbiya masalasini millat taraqqiyoti, shaxs kamoloti va jamiyat kelajagi bilan uzviy bog‘liq holda talqin etdilar. Jadidlar nazarida maktab faqat savod chiqaradigan muassasa emas, balki insonni fikrlaydigan, ma’rifatli, axloqli va jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglaydigan shaxs sifatida shakllantiradigan muhim ijtimoiy institut edi. Shu ma’noda jadid pedagogikasi ta’limning bilim beruvchi funksiyasi bilan bir qatorda uning tarbiyaviy mohiyatiga ham alohida urg‘u bergan.

Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari bu jihatdan alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Asarning 2004-yilgi nashrida “Axloq” bo‘limi 3-betdan, “Fikr tarbiyasi” 9-betdan, “Sa’y

va g‘ayrat” esa 15-betdan boshlanadi [1, 3–15-b.]. Avloniy “Fikr tarbiyasi”ni muallim zimmasidagi muhim vazifalardan biri sifatida ko‘rsatib, ta’lim va tarbiyani bir-biridan ajralmaydigan hodisalar sifatida talqin qiladi [1, 9-b.]. Asarning shu qismida muallifning ta’lim va tarbiya o‘rtasidagi uzviylikka bergan urg‘usi jadid pedagogikasining mohiyatini anglash uchun muhim nazariy asos bo‘la oladi. (ТГИ Direito)

Shu nuqtayi nazardan, o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda jadid pedagogik qarashlaridan foydalanish masalasini o‘rganish faqat tarixiy merosni tavsiflash bilan cheklanmasligi lozim. Asosiy masala ushbu merosning mazmuniy va tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni zamonaviy ta’lim jarayonining ehtiyojlari bilan bog‘lashdan iboratdir. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ham jadidlarning ta’lim-tarbiyaga oid qarashlarini tizimli tahlil qilish, ularda ilgari surilgan ma’naviy-axloqiy g‘oyalarni aniqlash va ushbu g‘oyalardan zamonaviy o‘quvchi shaxsini shakllantirishda foydalanishning pedagogik imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

Tadqiqotning metodologik asoslari

Tadqiqotning metodologik asosini tarixiylik, tizimlilik, izchillik, qiyosiy tahlil va pedagogik interpretatsiya tamoyillari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida jadid ma’rifatparvarlarining asarlari birlamchi manba sifatida olinib, ulardagi ta’lim-tarbiya, axloq, shaxs, oila, maktab, ilm-ma’rifat va milliy ongga oid qarashlar mazmuniy jihatdan tahlil qilindi. Shuningdek, zamonaviy ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda jadid merosining o‘rganilish holati ham hisobga olindi. Bunda asosiy e’tibor tarixiy g‘oyani zamonaviy ta’lim jarayoniga mexanik ravishda ko‘chirishga emas, balki uning pedagogik mohiyatini aniqlash va bugungi o‘quvchining ehtiyojlariga mos metodik shaklda qayta talqin qilishga qaratildi. Mazkur yondashuv tadqiqotning “jadid g‘oyasi – ma’naviy-axloqiy fazilat – pedagogik faoliyat – kutiladigan tarbiyaviy natija” izchilligida tashkil etilishiga imkon beradi.

Jadid pedagogik tafakkurida ma’naviy-axloqiy tarbiya konsepsiyasi

Jadid pedagogik qarashlarining muhim xususiyatlaridan biri ta’limni tarbiyadan ajratib qo‘ymaslikdir. Jadidlar uchun savodxonlikning o‘zi yetarli natija emas edi; bilim insonning xulqi, dunyoqarashi va jamiyatdagi faoliyati bilan uyg‘unlashgandagina ijtimoiy ahamiyat kasb etishi mumkin edi. Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida fikr tarbiyasi, axloq tarbiyasi, sa’y va g‘ayrat kabi tushunchalarning izchil yoritilishi ham shundan dalolat beradi [1, 9–15-b.]. Avloniy fikr tarbiyasining inson kamolotidagi o‘rnini alohida ta’kidlab, fikrning shakllanishida muallim tarbiyasining ahamiyatini ko‘rsatadi [1, 9-b.]. Bu qarash zamonaviy ta’lim nuqtayi nazaridan ham muhimdir, chunki ma’naviy-axloqiy tarbiya faqat axloqiy qoidalarni yod oldirish orqali emas, balki o‘quvchining fikrlash faoliyatini rivojlantirish orqali samarali amalga oshiriladi.

Avloniy pedagogik konsepsiyasining yana bir muhim jihati shundaki, u shaxsning axloqiy sifatlarini uning tafakkuri va tarbiyasi bilan bog‘laydi. Demak, halollik, vijdonlilik, mehnatsevarlik yoki mas’uliyat kabi fazilatlarni o‘quvchiga tayyor ta’riflar shaklida berishdan ko‘ra, ushbu fazilatlarni talab qiladigan vaziyatlarni yaratish, o‘quvchini tanlov qilishga undash va o‘z qarorini asoslashga o‘rgatish pedagogik jihatdan samaraliroqdir. Shu ma’noda Avloniy merosining zamonaviy talqini o‘quvchining axloqiy tafakkurini rivojlantirish bilan bog‘lanadi.

Jadidlarning ma’naviy-axloqiy tarbiya haqidagi qarashlarini umumlashtirganda, ularning pedagogik idealida bilimli, fikrlaydigan, mehnatdan qo‘rqmaydigan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan, o‘z xatti-harakatining oqibatini anglaydigan shaxs modeli ustuvor bo‘lganini ko‘rish mumkin. Shu sababli jadid pedagogik merosini bugungi ta’lim jarayonida qo‘llashda alohida fazilatlarni alohida-alohida targ‘ib qilishdan ko‘ra, ularning o‘zaro bog‘liqligini ta’minlash maqsadga muvofiqdir.

Abdulla Avloniy qarashlarida fikr, axloq va tarbiya uyg‘unligi

Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari jadid pedagogik tafakkurida ma’naviy-axloqiy tarbiya masalasini bevosita yoritgan muhim manbalardan biridir. Asarning “Fikr tarbiyasi” qismida muallif fikrni tarbiyalashni muallim zimmasidagi muhim vazifa sifatida talqin qiladi va ta’lim bilan tarbiyaning o‘zaro uzviyligini ko‘rsatadi [1, 9-b.]. Bu qarashdan kelib chiqib, zamonaviy o‘qituvchi uchun muhim metodik xulosa shundan iboratki, ma’naviy-axloqiy tarbiya darsdan tashqari faoliyat bilangina cheklanmasligi, bevosita fan ta’limining mazmuni va metodlariga ham singdirilishi kerak.

Masalan, adabiyot darsida qahramonning xatti-harakatini baholash jarayonida o‘quvchidan faqat “qahramon to‘g‘ri ish qildimi yoki noto‘g‘ri?” deb so‘rash yetarli emas. O‘quvchi “Uning qaroriga nima sabab bo‘ldi?”, “Boshqa qanday yo‘l tutishi mumkin edi?”, “Siz shu vaziyatda qanday qaror qilgan bo‘lardingiz?”, “Qaroringizning oqibati qanday bo‘lishi mumkin?” kabi savollar orqali axloqiy vaziyatni tahlil qilishi kerak. Bunday topshiriq o‘quvchida axloqiy baholash, dalillash va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Demak, Avloniy ilgari surgan fikr tarbiyasi g‘oyasi bugungi ta’limda refleksiv va muammoli o‘qitish metodlari bilan uyg‘unlashtirilishi mumkin.

Avloniy merosidagi yana bir muhim jihat – tarbiyaning shaxs hayotidagi uzluksiz jarayon sifatida qaralishidir. Zamonaviy pedagogik nuqtayi nazardan bu g‘oya ta’lim muassasasi, oila va ijtimoiy muhitning tarbiyaviy ta’sirini o‘zaro bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi. Shunday ekan, o‘quvchida ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishni faqat o‘qituvchining vazifasi sifatida belgilash biryoqlama yondashuv bo‘ladi. O‘quvchining kundalik hayoti, oiladagi munosabatlari, tengdoshlari bilan aloqasi va ta’lim muhitidagi tajribasi uning axloqiy qarashlarining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy merosida ma’rifat va tarbiyaning ijtimoiy mohiyati

Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Padarkush yoxud o‘qimagan bolaning holi” asari jadid adabiy-pedagogik tafakkurida ilm, tarbiya va ma’rifatning ijtimoiy ahamiyatini ochib beruvchi muhim badiiy manbalardan biridir. Asarda o‘qimagan va yetarli tarbiya olmagan yoshning noto‘g‘ri muhit ta’sirida salbiy yo‘lga kirishi orqali jaholat va tarbiyasizlikning oqibatlari ko‘rsatiladi. O‘zbek adabiyoti darsligidagi tahlilda ham asar mazmuni Boy va Toshmurod obrazlari orqali ilmsizlik va ma’rifatsizlik oqibatlarini ochib berishi bilan izohlanadi [3, 108-b.].

Behbudiy asarining pedagogik qiymati, avvalo, unda axloqiy xulosa tayyor shaklda berilmasdan, badiiy konflikt orqali o‘quvchini xulosa chiqarishga undash imkoniyati mavjudligidadir. O‘quvchi Toshmurod obrazining shakllanish jarayonini kuzatar ekan, uning xatti-harakatlari, oilaviy tarbiya, ta’limdan uzoqlik va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi aloqadorlik haqida fikr yuritishi mumkin. Shu jihatdan “Padarkush”ni zamonaviy dars jarayonida case-study sifatida qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Bunday yondashuvda o‘quvchi asar qahramonini faqat “ijobiy” yoki “salbiy” deb baholash bilan cheklanmaydi. U qahramon xatti-harakatining sabablarini aniqlaydi, muammoning oldini olish imkoniyatlarini izlaydi va oilaning, maktabning hamda shaxsning mas’uliyatini ajratib ko‘rsatadi. Natijada badiiy asar ma’naviy-axloqiy tarbiyaning real pedagogik vositasiga aylanadi.

Abdurauf Fitrat qarashlarida oila, maktab va axloqiy tarbiya masalasi

Abdurauf Fitratning “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asari jadid pedagogik tafakkurida shaxs tarbiyasi va oilaning ijtimoiy vazifalarini anglash uchun muhim manba hisoblanadi. 2013-yilda Cho‘lpon nomidagi NMIU tomonidan nashr etilgan mazkur asarning ikkinchi qismida “Farzand tarbiyasi” 70-betdan, “Badan tarbiyasi” 80-betdan, “Aqliy tarbiya” 98-betdan, “Axloqiy tarbiya” 109-betdan, “Maktab” esa 120-betdan boshlanishi ko‘rsatilgan [2, 70–120-b.].

Fitratning tarbiya haqidagi qarashlarida oilaning roli alohida o‘rin egallaydi. Bu jihat bugungi pedagogik jarayon uchun ham muhim xulosaga olib keladi: o‘quvchining ma’naviy-axloqiy rivojlanishini ta’lim muassasasi faoliyatidan ajratib bo‘lmaydi, biroq uni faqat maktabning o‘ziga

yuklash ham to‘g‘ri emas. Oila va maktabning tarbiyaviy talablari o‘zaro uyg‘unlashgandagina o‘quvchida barqaror axloqiy ko‘nikmalar shakllanishi mumkin.

Fitratning “Oila” asarida farzand tarbiyasi va axloqiy tarbiyaning alohida qismlar sifatida berilishi uning shaxs kamolotini kompleks jarayon sifatida ko‘rganini ko‘rsatadi [2, 70–109-b.]. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy maktab amaliyotida o‘quvchining ma’naviy-axloqiy rivojlanishini baholash faqat uning intizomi yoki xulq-atvorini nazorat qilish bilan cheklanmasligi lozim. O‘quvchining mustaqil qaror qabul qilishi, boshqalarning huquq va manfaatlarini hisobga olishi, o‘z xatosini tan olishi, mas’uliyatni zimmasiga olishi va ijtimoiy vaziyatlarga ongli munosabat bildira olishi ham tarbiyaviy natijaning muhim ko‘rsatkichlari sifatida qaralishi kerak.

Fitratning maktab masalasiga alohida bob ajratgani ham ta’lim va tarbiyaning uzviyligini ko‘rsatadi [2, 120-b.]. Bu holat zamonaviy ta’lim uchun maktabning faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsning ijtimoiy va axloqiy tajribasini shakllantiruvchi muhit ekanini anglashga yordam beradi.

Munavvarqori Abdurashidxonov qarashlarida ma’rifat va milliy ong

Munavvarqori Abdurashidxonov jadidchilik harakatining ta’lim va ma’rifat yo‘nalishidagi muhim namoyandalaridan biri sifatida yangi usul maktablari, darsliklar va milliy ta’lim mazmunining rivojiga katta e’tibor qaratgan. Uning pedagogik faoliyatini o‘rganuvchi zamonaviy tadqiqotlarda ham ta’lim mazmunini yangilash, ma’rifat va milliy ong masalalariga urg‘u berilgani qayd etiladi. (soff.uz)

Munavvarqori qarashlarining ma’naviy-axloqiy tarbiya nuqtayi nazaridan ahamiyati shundaki, u ilm va ma’rifatni shaxs hamda jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida ko‘rishga asoslangan pedagogik an’anani rivojlantirdi. Shu sababli uning merosidan foydalanishda o‘quvchiga “millatga xizmat”, “ilm olish”, “Vatanga foydali inson bo‘lish” kabi tushunchalarni tayyor shiorlar ko‘rinishida berishdan ko‘ra, ushbu tushunchalarning mazmunini zamonaviy hayotiy vaziyatlar orqali ochib berish maqsadga muvofiqdir.

Masalan, o‘quvchilarga “Bugungi kunda bilimli bo‘lish jamiyat uchun qanday foyda keltiradi?”, “Mutaxassisning jamiyat oldidagi mas’uliyati nimada?”, “Milliy qadriyatlarni zamonaviy taraqqiyot bilan qanday uyg‘unlashtirish mumkin?” kabi savollar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar tarixiy merosni o‘quvchining bugungi hayoti bilan bog‘laydi va ma’naviy tarbiyani real ijtimoiy tafakkur jarayoniga aylantiradi.

Jadid pedagogik qarashlarini zamonaviy ta’lim jarayoniga tatbiq etishning pedagogik modeli

Jadid pedagogik merosini zamonaviy ta’limga tatbiq etishda asosiy masala tarixiy g‘oyani takrorlash emas, uning tarbiyaviy mexanizmini aniqlashdir. Shu asosda quyidagi metodik izchillikni taklif qilish mumkin: avvalo, jadid mutafakkirining muayyan g‘oyasi yoki badiiy vaziyati tanlanadi; keyin ushbu material asosida shakllantirilishi lozim bo‘lgan ma’naviy-axloqiy fazilat aniqlanadi; uchinchi bosqichda o‘quvchini faol fikrlashga undaydigan pedagogik metod belgilanadi; yakunda o‘quvchining qanday tarbiyaviy natijaga erishishi baholanadi. Masalan, Avloniydagi fikr tarbiyasi g‘oyasi mustaqil fikrlash va mas’uliyat bilan, Behbudiydagi ma’rifat va tarbiya masalasi ilmga intilish va ongli tanlov bilan, Fitratdagi oilaviy va axloqiy tarbiya masalalari hurmat va mas’uliyat bilan, Munavvarqoridagi ma’rifat va milliy ong g‘oyalari esa vatanparvarlik va ijtimoiy faollik bilan bog‘lanishi mumkin.

Bunda muammoli ta’lim, case-study, loyiha metodi, munozara, rolli vaziyat, “aqliy hujum”, refleksiv savollar va badiiy matnning axloqiy tahlili kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, ma’naviy-axloqiy tarbiyada refleksiya muhim ahamiyatga ega. Chunki o‘quvchi muayyan axloqiy vaziyatga munosabat bildirganidan so‘ng “Men nima uchun shunday fikrdaman?”, “Qarorimning boshqalarga ta’siri qanday?”, “Agar vaziyat o‘zgarsa, qarorim ham o‘zgaradimi?” kabi savollar ustida fikr yuritishi uning axloqiy pozitsiyasini chuqurlashtiradi.

Shunday qilib, jadid pedagogik merosidan foydalanishning samarali modeli “nasihat – takrorlash – baholash” uchligiga emas, balki “muammo – fikrlash – tanlov – asoslash – refleksiya – xulosa” izchilligiga tayanishi lozim. Aynan shu jihat maqolada taklif qilinayotgan yondashuvning asosiy metodik yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari va ilmiy muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, jadid pedagogik merosining zamonaviy ta’limdagi qiymati uch asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, u o‘quvchining milliy pedagogik tafakkur tarixini anglashiga yordam beradi. Ikkinchidan, jadid asarlarida ko‘tarilgan axloqiy va ijtimoiy muammolar o‘quvchining mustaqil fikrlashi uchun tabiiy muhokama maydonini yaratadi. Uchinchidan, tarixiy g‘oyalar zamonaviy metodlar bilan uyg‘unlashtirilganda ular o‘quvchining real xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatadigan tarbiyaviy vositaga aylanishi mumkin.

Avloniy misolida fikr tarbiyasining axloqiy tarbiya bilan bog‘liqligi yaqqol ko‘rinadi [1, 9-b.]. Behbudiy misolida esa o‘qish va tarbiyaning inson hayotidagi oqibatlari badiiy konflikt orqali ochiladi [3, 108-b.]. Fitrat asarida farzand, aqliy va axloqiy tarbiya hamda maktab masalalarining alohida qismlarda izchil yoritilishi tarbiyaning kompleks xarakterini ko‘rsatadi [2, 70–120-b.].Mazkur jihatlarni umumlashtirish natijasida jadid pedagogikasida ma’naviy-axloqiy tarbiya bilimdan alohida emas, balki bilimning insoniy va ijtimoiy mazmunini belgilovchi omil sifatida namoyon bo‘lishini ko‘rish mumkin.

Shu bilan birga, jadid pedagogik merosidan foydalanishda tarixiy davr va zamonaviy ta’lim sharoiti o‘rtasidagi farqni hisobga olish zarur. Jadidlar yashagan ijtimoiy sharoitdagi ayrim qarashlarni bugungi ta’limga aynan ko‘chirish ilmiy-metodik jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi. Aksincha, ularning ilm-ma’rifat, axloq, tafakkur, mas’uliyat, insonparvarlik va milliy taraqqiyot haqidagi fundamental g‘oyalari zamonaviy pedagogik tushunchalar bilan qiyoslanib, yangi metodik mazmunda qo‘llanishi kerak. Demak, tarixiy merosning zamonaviyligi uning shaklida emas, balki uning asosiy pedagogik g‘oyalarini yangi ta’lim sharoitida mazmunan qayta talqin qilish imkoniyatidadir.

Ilmiy yangilik

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi jadid pedagogik merosini o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishning yaxlit pedagogik tizimi sifatida talqin qilishga qaratilganidadir. Tadqiqotda jadidlarning qarashlari faqat tarixiy-pedagogik tavsif sifatida emas, balki zamonaviy ta’lim jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan metodik resurs sifatida qayta talqin qilindi. Xususan, “jadid g‘oyasi – ma’naviy-axloqiy fazilat – pedagogik metod – tarbiyaviy natija” modeli taklif qilindi. Ushbu modelga ko‘ra, Avloniy merosi fikrlash va axloqiy tanlovni, Behbudiy merosi ma’rifat va shaxsiy mas’uliyatni, Fitrat merosi oila, maktab va axloqiy tarbiyaning uzviyligini, Munavvarqori merosi esa ilm-ma’rifat va milliy ongni rivojlantirishning mazmuniy asosi sifatida talqin qilinadi.

Mazkur yondashuvning yana bir muhim jihati shundan iboratki, ma’naviy-axloqiy tarbiya o‘quvchiga tayyor axloqiy hukmlarni singdirish jarayoni sifatida emas, balki o‘quvchining mustaqil fikrlashi, axloqiy vaziyatni baholashi, o‘z qarorini asoslay olishi va uning oqibatlarini anglashiga yo‘naltirilgan faol pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Xulosa

O‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish zamonaviy ta’limning faqat tarbiyaviy emas, balki ijtimoiy va pedagogik jihatdan ham muhim vazifalaridan biridir. Ushbu jarayonda milliy pedagogik tafakkurning tarixiy tajribasidan foydalanish ta’lim mazmunining milliy asoslarini mustahkamlash bilan birga, o‘quvchining axloqiy va ijtimoiy pozitsiyasini rivojlantirish imkonini beradi. Jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik merosi bu borada katta ilmiy va amaliy salohiyatga ega.

Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida fikr va tarbiya masalasini o‘zaro bog‘liq holda talqin qilib, muallimning shaxs shakllanishidagi mas’uliyatini ko‘rsatadi [1, 9-b.]. Mahmudxo‘ja Behbudiy “Padarkush” asari orqali ilm va tarbiyaning yetishmasligi qanday ijtimoiy va shaxsiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligini badiiy konflikt asosida ochib beradi [3, 108-b.]. Abdurauf Fitrat “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asarida farzand, aqliy, axloqiy tarbiya va maktab masalalarini izchil yoritib, shaxs kamolotining oilaviy va ta’limiy omillarini bog‘laydi [2, 70–120-b.]. Munavvarqori Abdurashidxonovning ma’rifiy-pedagogik faoliyati esa ilm, maktab va milliy ongning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini anglash uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijasida jadid pedagogik qarashlaridan foydalanishning eng maqbul shakli ularni tarixiy ma’lumot yoki tayyor nasihatlar sifatida berish emas, balki zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg‘unlashtirish ekanligi asoslandi. Bunda badiiy matn tahlili, muammoli vaziyat, case-study, munozara, loyiha, refleksiya va guruhli faoliyat kabi metodlardan foydalanish o‘quvchining ma’naviy-axloqiy masalalarga faol munosabatini shakllantiradi.

Shu asosda umumta’lim maktablarida jadid pedagogik merosidan foydalanishga doir mashg‘ulotlarni tashkil etishda o‘quvchining tayyor xulosani qabul qilishi emas, balki muammoni anglash, vaziyatni tahlil qilish, axloqiy tanlov qilish, o‘z qarorini dalillash va natijani refleksiya qilish jarayoniga ustuvorlik berish maqsadga muvofiq. Ana shundagina jadidlar merosi o‘quvchi uchun faqat o‘tmish haqidagi bilim emas, balki uning bugungi hayotiy pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladigan faol ma’naviy-pedagogik resursga aylanadi.

Umuman olganda, jadid pedagogik qarashlaridan oqilona va metodik asoslangan foydalanish o‘quvchilarda halollik, vijdonlilik, mas’uliyat, mehnatsevarlik, ilmga intilish, insonparvarlik, vatanparvarlik, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollik kabi fazilatlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Shu bois jadidlarning ta’lim-tarbiyaga oid merosini zamonaviy pedagogikaning innovatsion metodlari bilan uyg‘unlashtirish milliy ta’limning tarbiyaviy salohiyatini oshirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – 94 b. (Google Книги)
2. Fitrat A. *Oila yoki oila boshqarish tartiblari*. Tarjimon va izohlar muallifi Sh. Vohidov; mas’ul muharrir H. Boltaboyev. – Toshkent: Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2013. – 144 b. (Колледж Сайдкик)
3. Boboyorov O‘., Xolsaidov F. *Adabiyot*. – Toshkent: [nashr ma’lumotlari foydalanilgan nashr bo‘yicha aniqlashtiriladi]. – “Padarkush” dramasi haqida, 108-b. (Scribd)
4. Xudoyberdiyev O. “Padarkush yoxud o‘qimagan bolaning holi” asari Turkiston adabiyoti durdonasi // *Ilmiy yangiliklar va intellektual tadqiqotlar*. – 2025. – 1-jild, 2-son. – B. 5–8. (Глобальные Ученые)
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi. Ilmiy jurnallarga qo‘yiladigan talablar. OAK Rayosatining 2013-yil 11-apreldagi 197/3-son qarori. (Олий аттестация комиссияси)